

АРХІТЕКТУРНА ТИПОЛОГІЯ ПРОСТОРІВ ДЛЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЦЕРКВАХ М.-Д. НІМЦІВА

© Проскуряков В.І., Кучер А.М., 2007

Проаналізовано архітектурні рішення прихramових просторів для громадської діяльності українського архітектора Мирослава-Данила Німціва. Розроблені попередні пропозиції типологічної класифікації громадських просторів в українських церквах.

Постановка проблеми та аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. З давніх-давен українська Церква була не лише місцем поклоніння, але й осередком громадської діяльності, своєрідним культурно-просвітницьким простором. При церквах зосереджувалися братства, які закладали друкарні, шпиталі, будинки для людей похилого віку. В стінах церков записувалися найважливіші події з життя міста, села чи всього народу, завдяки чому творився своєрідний літопис. Ризниця виконувала функцію банку і бібліотеки.

Ще в доісторичні часи була випрацьована різноманітна техніка дерев'яного будівництва і деякі зв'язані з нею будівельні форми. З приходом християнства в Україну традиційна будівельна практика стала основою нових будівельних форм для творення простору церкви. Церква в Україні засвоювала і пристосовувала до власних потреб існуючі від дохристиянських часів місцеві народні звичаї, обряди, усну літературу.

Сьогодні, незважаючи на економічний дефіцит, спостерігається пошкваллення у сфері сакрального будівництва, але водночас відчутний стрімкий загальний культурний занепад. Для того, щоб запобігти останньому, необхідно звернутися до історичної ролі церкви в житті українців і об'єднати її духовну та культурно-просвітницьку функції.

Мережа громадських приміщень і будівель, що проектувалася та споруджувалася за часів Радянського Союзу, формувалася в умовах комуністичної ідеології, що не виправдала себе в етнічно-геополітичному кліматі країн колишнього СРСР. Архітектурна типологія просторів для громадської діяльності у незалежній Україні не відповідає естетичним, функціональним, екологічним, демографічним, соціальним вимогам сьогодення. Існує необхідність у проектуванні споруд на межах функцій. Ними, зокрема, є сакральні комплекси із видовищними та культурно-просвітницькими функціями. Такі комплекси проектували архітектори Ерік Мендельсон, Марсель Лодс, Алвар Аалто [7].

Наукові розвідки сучасних дослідників української церкви висвітлюють переважно феномен архітектури самих храмів, без урахування соціальної ролі церкви в житті українців. Глибше торкаються цих питань такі вчені, як В. Мокрий, О. Іванусів, Т. Геврик, В. Семчишин, О. Горбик, М. Яців, В. Трегубов. Деякі аспекти просвітницької діяльності в українських церквах знайшли відображення в роботах В. Проскурякова, В. Куцевича [1–6]

Виклад основного матеріалу дослідження. Перед тим, як підходити до можливості культурно-просвітницької діяльності при запроектованій чи збудованій українській церкві, її досліджують на предмет прообразу храму, способу архітектурного та містобудівного вирішення, наслідування канонічних стандартів, доцільності нововведень, раціональності комунікацій, пристосованості до потреб людей з фізичними вадами та ін.

Потрібно виявити, чи збережений образ традиційної української церкви. Якщо ні, то чи виправдано це естетичними або функціональними здобутками. Якою мірою відповідні облаштування та засоби дозволяють задовольнити потреби людей з фізичними вадами. Визначити орієнтацію головної осі храму та його розташування в навколишньому середовищі.


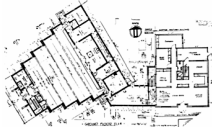





Тільки тоді можна вирішувати питання облаштування громадського простору при церкві. Опираючись на результати попередніх досліджень, визначають склад функціональних елементів, вмістимість, жанр культурно-просвітницької діяльності, архітектурний та містобудівний розвиток, об'ємно-просторове рішення громадської споруди.

Значно простіше проектувати і споруджувати церкву та громадський простір одночасно і в комплексі. Досвід українських колег за кордоном уже давно довів можливість та доцільність такої практики. Ось декілька найбільш вдалих рішень архітектора Мирослава-Данила Німціва (див. таблицю):

Громадські простори в комплексі собору св. Андрія Первозванного збудовано так, що червона лінія головного фасаду паралельна головному фасаду собору, а практично усі головні просторові осі композиції комплексу та його складових, окрім фойє, а це рекреація поміж храмом та громадською спорудою, кухня, технічні приміщення, гардероб, офіси і, нарешті, універсальний зал паралельні головній осі храму і зорієнтовані на північний захід. Більше того, хоча громадська споруда і значно менша за сам храм, але головний вхід більше акцентовано – автор досяг цього ефекту дублюванням вхідних дверей, розмістивши їх дещо асиметрично відповідно до головних композиційних осей громадської споруди. Позначки підлог у самому соборі, в рекреаціях, комунікаціях, головному залі і в технічних приміщеннях збігаються. Головний зал комплексу багатofункціональний, він має розміри 15×21 м. Він може використовуватися і як простір для громадських заходів – свят, весіль, виборів, лекцій, і як театральнo-видовищний. У цьому випадку він може містити не менше 550 місць, а дзеркало сцени може становити 2,8 на 7,3 м. Для видовищних функцій важливим є також те, що розділений на дві частини офіс при головному фойє може виконувати незалежну функцію каси, що обслуговує видовища і для цієї ж мети дуже підходить перший з двох евакуаційних виходів. Для обслуговування громадської споруди збудований цілий комплекс допоміжних приміщень – зручний гардероб, окремі сантехнічні приміщення для чоловіків і для жінок, приміщення для сервірування столів, ефективно обладнану кухню, складські приміщення для кухні. Один з офісів при залі можна використати для зберігання меблів. Висота залу під головною кроквою становить 6 метрів, що уможливило проведення і спортивних змагань, і свят. Конструкції головного залу аналогічні тим, що були використані для перекриття храму – це шарнірні рами, але з більшим прольотом – 15 метрів. Заплановане як штучне, так і денне освітлення залу. Архітектурне оздоблення фасадів громадської частини комплексу є продовженням архітектурної теми самого храму. Архітектура сакральної і громадської споруд комплексу розроблена для трьох фасадів – головних і бокових. Тильні фасади, що формуються вівтарем, ризницею, паламарнею, коридором-рекреацією, технічним блоком та тильним фасадом універсальної зали, мають раціональні риси. Для технічних нужд при тильній частині комплексу збудовано спеціальну автостоянку.

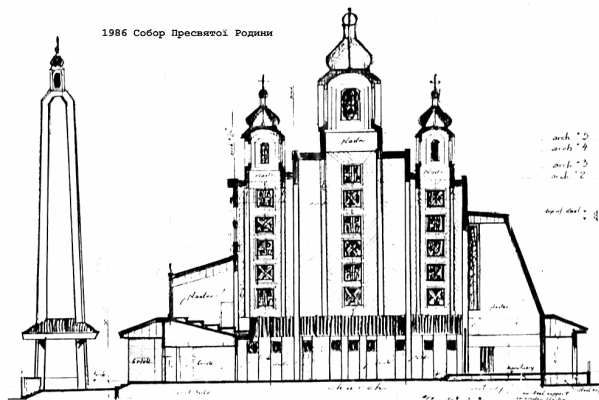
Громадські простори Собору Пресвятої Родини у Вашингтоні розташовані у цокольному рівні храму. Вхід до них знаходиться при боковому фасаді собору. З просторого холу ведуть сходи до галереї, вздовж якої розміщені аудиторії. Далі в холі є входи в чоловічий та жіночий туалети та вхід до залу зі сценою. Також звідси можна потрапити сходами на рівень храму. По лівому боці холу розташовано маленький читальний зал, офіс, гардероб. В кінці є складське приміщення та конференц-зал. Зліва від головного залу розміщується кухня зі всіма необхідними приміщеннями. А приміщення, яке обслуговує сцену, знаходиться справа від сцени і потрапити в нього можна з галереї, яка веде від головного входу вздовж аудиторій. Також в галерею можна потрапити з залу – через двері збоку сцени. Зліва від сцени знаходиться склад театрального реквізиту. Звідси можна вийти сходами на поверх вище, в приміщення, яке являє собою комбінацію паламарки з ризницею. В північному кінці будівлі знаходиться бойлерна, до якої можна потрапити також з вулиці. Верхнє перекриття громадського простору виконує роль тераси довкола храму. Тут зокрема розміщено дзвіницю. На терасу можна зійти парадними сходами з боку фронтального фасаду церкви або службовими з тильного боку. При комплексі розташовано автостоянку (рис. 1).

**Класифікація типів просторів для громадської діяльності
в комплексах українських церков М.-Д. Німціва за візуальними ознаками**

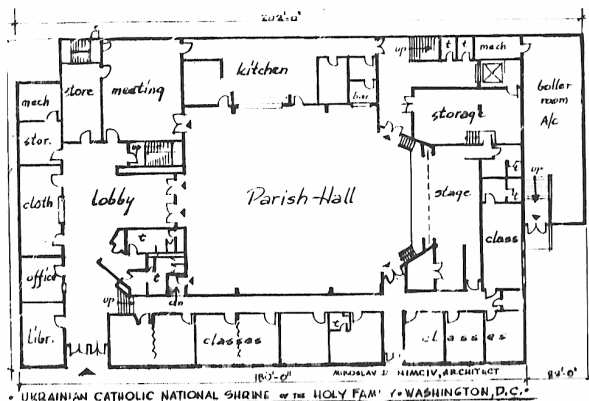
| № з/п | Тип ознаки | Назва споруди (місто, рік) | Візуалізація | Країна |
|-------|----------------------------------|-------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------|----------|
| 1 | Частина поверху | Храм Святого Богоявлення (Рочестер, 1971) |  | США |
| 2 | У спеціально збудованому будинку | Храм Пресвятої Богородиці (Лякаванна, 1974) |  | Бразилія |
| 3 | У спеціально збудованому будинку | Греко-католицька церква Богородиці (Люрд, 1982) |  | Франція |
| 4 | У спеціально збудованому будинку | Православний собор Святого Андрія Первозванного (Вашингтон, 1986) |  | США |
| 5 | Спеціально оформлений вхід | Собор Пресвятої Родини (Вашингтон, 1986) |  | США |
| 6 | Під відкритим небом | Храм Святого Архистратига Михаїла (Філадельфія, 1992) |  | США |
| 7 | Частина будинку | Церква Пресвятої Богородиці (Прудентополіс) |  | Бразилія |

Громадський простір комплексу храму Пресвятої Богородиці у Лякаванні вирішений у вигляді добудови при східному крилі церкви. Вона має вигляд прямокутника розмірами 12 на 12,5 м, головну вісь якого зорієнтовано на північ. Церкву з добудовою поєднано коридором із системою сходів, які ведуть спочатку вниз, до рівня цокольного поверху, а потім через тамбур виводять на перший поверх. З коридору є також окремий вихід на вулицю. Також до громадського комплексу можна потрапити через парадний вхід, зорієнтований на південь. У добудові містяться вітальня та гостьові кімнати, офісні кабінети, спальня, їдальня з кухнею, звідки виходять двері на веранду та сходи до цокольного поверху. Тут знаходяться складські, технічні приміщення, санвузли. Спальню розміщено в північній частині будівлі, з протилежного боку від автотраси, при якій розташовано

комплекс. Фасади громадської добудови вертикально почленовані елементами, які імітують контрафоси. З кухні на чотирискатний дах виводиться комин. Добудова одноповерхова і повністю ховається за головним фасадом церкви. Територія довкола комплексу прикрашена ялинками (рис. 2).

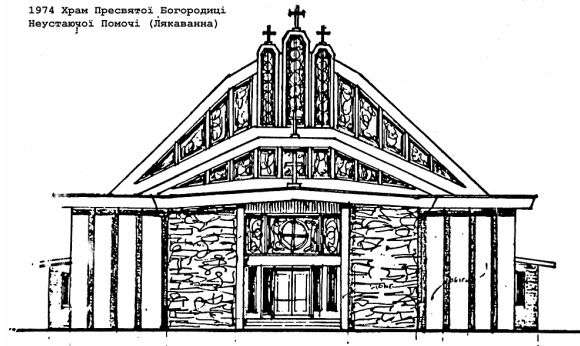


а

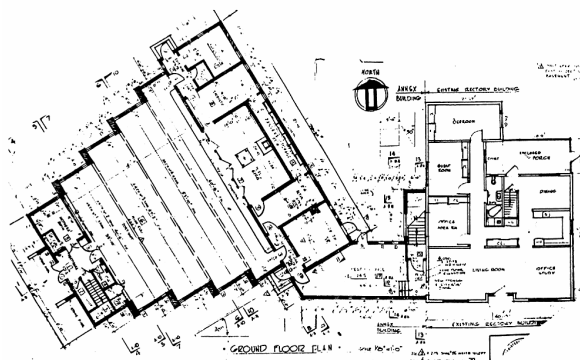


б

Рис. 1. Комплекс собору Пресвятої Родини у Вашингтоні, 1986:
а – переріз; б – план



а



б

Рис. 2. Комплекс храму Пресвятої Богородиці у Лякаванна, 1974:
а – фасад; б – план

Громадські простори в комплексі храму Святого Богоявлення у Рочестері містяться в цокольному рівні самої храмової споруди. Висота цоколю в 1,5 метра забезпечує достатні зручність доступу і денне освітлення. Спускаючись сюди з вестибулю храму, натрапляємо на сантехнічні приміщення, зліва – для чоловіків, справа – для жінок. Вхід до них розміщений на найнижчому з трьох прольотів сходової клітки, відповідно позначка підлог знаходиться дещо вище рівня всіх інших громадських приміщень, крім офісів. Спустившись нижче, можна скористатись послугами гардеробу і вийти в широкий багатофункціональний зал розмірами 15 на 17 метрів. Він може використовуватись як для громадських, так і для театральних-видовищних заходів. Тут можна розмістити щонайменше 425 місць. Дзеркало сцени становить 2,8 на 7,3 м. Висота залу – 4 метри. Він планувався для освітлення як штучним, так і денним світлом. За сценою розміщено кухню зі складськими приміщеннями, санвузол для персоналу, бойлерну та технічну кімнату, а також сходів до офісів, які розміщені в рівні храму. В архітектурному вирішенні фасадів храму цокольний його рівень особливо не вирізняється і є продовженням теми верхньої частини. Хоча рівень цоколю легко вгадується у висоті сходів головного входу та в “замурованих” проміжках вікон.

Громадський комплекс при церкві Богородиці в Лурді розташований так, що головна його вісь збігається з головною віссю храму. Це християнська школа. Габаритні розміри побудови – приблизно 22 на 11 метрів. Вона збудована в чотирьох рівнях. У цокольному знаходяться кухня, їдальня, кафе,

склад, технічні та сантехнічні приміщення, комунікації. Також треба віднести до громадських просторів багатофункціональний зал в цокольному рівні храму. До нього можна потрапити як сходами з двору, так і з підвалів школи. Площа залу – 58,90 м², висота – 3,30 м. Освітлення комбіноване. Перший рівень становлять два вестибулі, два санвузли, коридор, учительська і класи, а також сходи, які виводять з підвалу на другий поверх. Тут бачимо прямий довгий коридор, вздовж якого по обидва боки розташовані класи. Коридор закінчується виходом на балкон розмірами 6 на 9 метрів. Навпроти виходу, на іншому кінці балкона є двері безпосередньо в хори. На третьому рівні те саме планування без балкона, але є двері на мансарду. З балкону завбачливо запроектованими сходами можна спуститися просто на підвір'я. Триповерховий будинок висотою 13 м ледь не досягає головного хреста церкви, що поруч, але гармоніює з нею в кольоровій гамі і досить непогано вписується в навколишню забудову.

Узагальнюючи аналіз громадських просторів при церквах М.Д. Німціва, можна навести таку статистику. За позначкою підлоги громадських просторів М.Д. Німціва, переважають наземні типи споруд, також існують підземні та комбінації цих двох типів. Надземні споруди для громадської діяльності Мирославом-Данилом не проектувалися. За прийомами архітектурно-планувального розвитку майже половина досліджених громадських просторів є вбудованими в простір храму і містяться переважно у цокольному чи напівцокольному рівні споруди. Трохи менше добудованих приміщень. Найменше прибудованих та окремо розташованих споруд. За принципом розміщення окремо виділяються простори у спеціально збудованому будинку. Їх майже половина і вони відповідно або добудовані, або прибудовані. За візуальними ознаками вбудовані простори можна поділити на такі: частина поверху, частина будинку, спеціально оформлений вхід. До окремого типу належить простір під відкритим небом. Містобудівний розвиток за цією класифікацією визначається масштабністю формування архітектурного середовища фасадом громадської споруди. Серед всіх громадських просторів Німціва переважають простори з максимальним складом функціональних елементів – таких більше половини. До функціональних елементів належать: кабінети, офіси, комунікації, технічні, складські, санітарні приміщення, гардероби, багатофункціональні зали, сцени, театри та інші. За жанром культурно-просвітницької діяльності громадські простори поділяються на товариства, спілки, організації, місця просвіти, театри. Тут можна проводити зустрічі, мітинги, театральні вистави, вечори, свята, обрядові дійства, вирішувати організаційні питання.

Висновки. Вивчаючи доробок українського архітектора М. –Д. Німціва, можна визначити попередні результати розробки архітектурної типології громадських просторів при українських церквах.

- До прогресивних типів просторів для громадської діяльності в українських церквах належать насамперед простори, за жанром спрямовані на культурне збагачення і розширення духовного світогляду громадян. Це можуть бути театри, кінозали, бібліотеки. Сам інститут церкви схиляє до такого вирішення принципів типології просторів при храмах. При такій постановці питання виключається можливість викривлення уявлення про призначення цих місць, що характерно для окремих “культурних” закладів України.
- Також при церквах необхідно формувати простори для вирішення організаційних питань парафії, збирання статистичних даних, локалізації молодіжних організацій, загального доступу до інформації. А це зали, офіси, профспілки, інтернет та ті ж бібліотеки.
- Щодо просторово-планувального вирішення, то громадські споруди варто прив'язувати до храму так, щоб вони не порушували цілісного сприйняття його як носія певного сакрального образу. Це може вирішуватися різними способами – від введення простору до об'єму храму і до механічного перенесення образу храму на громадську споруду.
- Функціональність громадських просторів потрібно розширювати у міру можливостей. Якнайширший спектр приміщень різноманітного призначення знову ж таки відмінняє потребу пристосовуватись до неприродних обставин і тим підвищує культуру відвідувачів.
- Окрему увагу треба звернути на потреби осіб з фізичними вадами, зокрема необхідність оснащення сучасними засобами організаційні питання на кшталт відведення зручного місця при автостоянці.

- Громадські простори при храмах можуть мати ті чи інші характерні ознаки залежно від того, знаходяться вони в місті, селі чи поза межами населеного пункту.

1. Проскуряков В.І. *Архітектура українського театру. Простір і дія: Монографія.* – Львів: Вид-во Нац. ун-ту “Львівська політехніка”, 2001. – С. 100–108. 2. Галишич Р. *Українська церковна архітектура і монументально-декоративне мистецтво зарубіжжя.* – Львів: СПОЛОМ, 2002. – С. 142–151. 3. Проскуряков В.І. *Навчальне проектування, конструювання та будівництво сакральних споруд і традиції народної архітектури // Перспективні напрямки проектування житлових та громадських будівель: Зб. наук. пр. – К.: Вид-во Київ ЗНДІЕП, 2003. – С. 269–273.* 4. Куцевич В.В. *Культові будинки та споруди різних конфесій.* – К.: ЗНДІЕП-2002, С. 19–106. 5. Геврик Т. *Дерев’яні храми України.* – Нью-Йорк: Український музей: Друкарня М. Баб’юна, 1987. – 112 с. 6. Криворучко Ю. *Джерела і тенденції розвитку сакральної архітектури України. // Записи наукового товариства ім. Шевченка. Т. ССХІІ. – Львів, 2001. – С. 65–83.* 7. Проскуряков В., Яців М., Стоцько Р., Кучер А. *Навчальне проектування як метод формування прогресивних принципів архітектурної типології просторів для громадської діяльності в українських церквах // Новини науки Придніпров’я: Наук.-практ. журн. – Дніпропетровськ: Дніпро-VAL, 1/2006. – 64 с.*

УДК. 711

В.І. Проскуряков, Р.З. Стоцько

Національний університет “Львівська політехніка”,
кафедра дизайну архітектурного середовища

АРХІТЕКТУРНО-ПЛАНУВАЛЬНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ЦЕНТРІВ ВИЩОЇ БОГОСЛОВСЬКОЇ ОСВІТИ УГКЦ В УКРАЇНІ

© Проскуряков В.І., Стоцько Р.З., 2007

Відродження і розвиток Української Греко-Католицької Церкви сприяє становленню духовних освітніх закладів для задоволення потреб Церкви в молодих священних кадрах. Важливо в цей період сформувати оптимальну духовно-освітню структуру нового типу, яка б максимально ефективно виконувала функції як богословської освіти, так і забезпечення духовного та побутового життя її вихованців.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Всебічне вивчення діяльності існуючих духовно-освітніх закладів в Україні та Європі, аналіз основних факторів, що впливають на формування планувально-просторових структур таких закладів, дає змогу стверджувати, що лише концентрацією та об’єднанням усіх освітніх підрозділів різних рівнів в духовно-освітні комплекси можна вирішити більшість актуальних завдань у галузі богословської освіти.

Проблеми духовної освіти і приклади спорудження нових навчальних центрів висвітлювались у таких виданнях: Пристай М. “Львівська Греко-Католицька Духовна Семінарія 1783–1945” [1], Рожко В. “Духовні православні освітні заклади Волині Х–XX ст.” [2], Галишич Р. “Українська церковна архітектура і монументально-декоративне мистецтво зарубіжжя” [3], Karcz I. “Nowe koscioly w Polsce” [4], Zuk R. “Tradition und Gegenwart” [5], Проскуряков В., Стоцько Р. “Тенеза духовної освіти в Україні та формування основних типів віродуховних освітніх закладів” [6], Проскуряков В., Стоцько Р. “Архітектурно-планувальна організація комплексу будівель Львівської Духовної Семінарії 1783–1945” [7], Проскуряков В., Стоцько Р. “Сучасні архітектурні тенденції проектування і будівництва віродуховних освітніх закладів” [8], але питання формування